El «Sant Francesc» d'En Jordi Bilbeny: una "florassa" de Sant Francesc

Autor: Dolors Viola
Data de publicació: 23-04-2025

A partir de la lectura del llibre sobre sant Francesc d'En Jordi Bilbeny, Na Dolors Viola descabdella tot un seguit de vivències, lectures i records relacionats amb aquest sant.

1.- Un llibre revelador

La lectura del llibre genera de seguida un respecte obligat per la feinada evident que l'autor hi ha abocat: una quantitat immensa de lectures i obres consultades, de citacions bibliogràfiques constants que il·lustren cada conjectura, hipòtesi o afirmació argumentada. El resultat és una joia, una "florassa" de sant Francesc.

Tot i aquesta riquesa del material "arquitectònic" emprat, l'estructura en apartats "subtemàtics", on la idea desenvolupada corresponent apareix al marge superior de cada pàgina, fa que els lectors no tinguem pèrdua per lluny que l'argumentació hagi d'anar, i que, a nivell de contingut, agafats de la mà de demiürg de l'autor, compartim amb ell el procés d'enderroc de la manipulació i censura primer, i de restitució progressiva del camí de la veritat històrica sobre el genocidi càtar (polític, cultural i lingüístic de fons amb el pretext religiós a la superfície).

Paral·lelament, fem el dol per la multitud de víctimes innocents ("Mateu-los tots, que Déu ja triarà els seus") d'aquesta violència genocida, perquè, a un nivell ètic i metafísic més subtil, el llibre fa "justícia poètica". Una justícia que "conforta". Tot llegint, anem esclarint, alhora, molts aspectes de les nostres arrels nacionals i, encara, assistim a la "restitució" d'una figura cabdal medieval a l'àmbit nacional que li correspon.

El llibre també fa justícia al Poble, que, de generació en generació, ha transmès, ara oralment ara per escrit, tants testimonis de la presència de sant Francesc al nostre país, i d'afecte i devoció envers ell i la seva obra, cosa que denota una "proximitat en tots els ordres" que el llibre desvela de manera molt entenedora. L'argumentació que En

Bilbeny fa de la valor documental d'aquest material oral i popular també rescabala aquest tipus de font i la gent –els seus transmissors–, d'un rebuig injust.

Finalment, la lectura del llibre també resulta molt plaent a nivell narratiu, perquè vehicula un crescendo d'expectativa que es resol en un desenllaç de descoberta que ens fa exclamar, sobre la figura extraordinària, tant a nivell religiós com diplomàtic, del "protagonista": SANT FRANCESC, BEN TORNAT "A CASA"!

2.- Un llibre inspirador

Com que diuen que llegir també és llegir-se, el llibre d'En Bilbeny ha estat un "curset de memòria per a jubilada intensiu i accelerat". Em feia associar i rescatar, d'arxius mentals empolsegats d'èpoques laborals pretèrites, els noms d'uns quants "gegants" de la nostra literatura culta impregnats de franciscanisme, tant en l'obra com en la seva actitud vital, ara amb més sentit que mai, cosa que bé deu reforçar la hipòtesi d'aquesta "proximitat" en tots els àmbits esmentada més amunt amb Sant Francesc, de Sant Francesc. Es teixia tot sol un fil històric en diagonal, segurament molt incomplet i que esbosso a manera de "collage" i prou, perquè l'extensió de l'obra d'aquests autorassos nostres de magnitud europea (pel cap baix) ho faria impossible (i els meus coneixements relativíssims respecte això, també).

Ara, la seva proximitat intel·lectual i vital amb "el Pobrissó" és inqüestionable.

Perquè, a més de la seva obra amarada de franciscanisme, hi ha un fet "cultural i vital" que parla per si sol: alguns d'aquests autors que esmentaré, a l'hora de la mort, determinen de ser enterrats amb l'hàbit de l'orde franciscà, al Tercer Orde del qual, de manera més o menys explícita o implícita, van estar vinculats.

Pels motius esmentats més amunt, i perquè són franciscans "ordenats i reconeguts", deixaré de banda dos "gegants" d'aquests que honoren la nostra literatura:

El primer, Francesc Eiximenis (Girona 1330 - Perpinyà 1409), que estén el franciscanisme al País Valencià, és llegit per Pere III el Cerimoniós", Joan I, Martí l'Humà i la seva esposa, la reina Maria de Luna, el papa Benet XIII d'Avinyó... (També perquè em costaria d'argumentar el franciscanisme literari que la teoria del pactisme (per antibel·licista que fos, i, doncs, "pacifista", i la defensa del tiranicidi (per molt antijeràrquica i validadora del poder del poble) del llibre dotzè de Lo Crestià pot suposar o el seu "hilarantment masclista" Llibre de les dones... i per desconeixement de la seva obra més mística... Llibre dels àngels, l'Scala Dei...).

L'altre franciscà "titular" que obviaré és Anselm Turmeda, (Palma de Mallorca 1355 - Tunis 1423). La seva obra en català era força llegida a les masies per l'escepticisme racional del món pagès català secular (segons un article de premsa d'A. Espadaler que em va quedar gravat a la memòria). Es va convertir a l'Islam i es va quedar a la capital de Tunísia, on té la tomba a l'entrada de la medina de Tunis i se'l venera com un "santó" i on molts turistes catalans ens hem fet "la foto").

Així, que faig alguna pinzellada-collage sobre el franciscanisme de Llull, Verdaguer (Gaudí amb calçador) i Maragall (quatre gegants en quatre "apartadets"?). Deu ser que els anys em fan intrèpida i frívola!

M'he volgut fixar en el marc polític i cultural, més que diferent antitètic en què van viure. Així, els dos autors "exclosos", i sant Francesc i En Llull, van viure en el context geogràfic de la nació catalana a banda i banda del Pirineu fins al genocidi càtar, o l'expansió cap a les Illes, el País Valencià i el Mediterrani subsegüents.

Ben altrament, En Verdaguer (En Gaudí) i En Maragall, (recordem la "seqüència" temporal política: decret de Nova Planta, amb l'objectiu d'assolir l'amnèsia col·lectiva de la identitat catalana fins a "abraçar" la veïna –com sabem per intents posteriors més propers en el temps– i han de recuperar de l'oblit la memòria i la consciència d'aquesta realitat nacional esplendorosa oculta i manipulada i la plasmen en la seva obra. Com una manera de reivindicar-la.

LLULL. La seva "conversió" es deu a l'impacte de la del Sant. El 1263, el mateix dia de Sant Francesc, En Llull entra a l'església franciscana de Palma, sent el sermó d'un bisbe que explica que Francesc es va desprendre de tots els seus béns per fer penitència i ajudar els pobres i fa el mateix.

Tots dos havien fet de trobadors abans d'aquest canvi radical de vida, i En Llull, com Francesc, passa a autoanomenar-

se "joglar de Déu" (Vida coetània). Assisteix a tres capítols generals dels franciscans: a Montpeller el 1287, Rieti el 1289 i Assís, la Pentecosta del 1295. Quan té 80 anys, demana al rei que li faci arribar el franciscà fra Simó de Puigcerdà per fer la traducció al llatí dels seus darrers textos, redactats en català.

"Lo desconhort" (1295) i el "Cant de Ramon" (1300), de caire autobiogràfic, segueixen el model del "Càntic del germà Sol" de Sant Francesc.

Per bé que En Llull es va relacionar amb altres ordes religiosos, demana l'hàbit de l'orde als franciscans per aconseguir millor la vida eterna, fet que reforça la hipòtesi de la seva pertinença a l'Orde Tercer Franciscà (potser imposat per fra Simó al vaixell mateix in articulo mortis).

És enterrat a l'església de sant Francesc de Palma (els franciscans n'havien demanat la despulla, perquè Ramon ho havia disposat així). El seu sepulcre (posterior i gens franciscà) és considerat una joia del Renaixement, i deu voler mostrar, sobretot, la seva magnitud filosòfica, literària i religiosa.

Pel que fa al seu context geogràfic "nacional" (recordem que Jaume I, perdut el somni del Nord, s'expandeix cap a les Illes, el País Valencià i la Mediterrània), la família Llull provenia de Barcelona –l'espai on hi ha el parc de la Ciutadella, era "Lo pla d'En Llull"–. Neix a Palma, estudia i escriu llibres a Montpeller. Resideix i escriu també a Perpinyà, Lió, Nàpols, Barcelona, Sicília... (viatger infatigable, aquí només en volia explicitar la geografia catalano-occitana).

Com Francesc, són propers al poder reial i, simplificant molt, (que vol dir "massa") reconeguts per aquest poder reial.

VERDAGUER. En Jacint Verdaguer fa aquest mateix canvi radical de vida en tornar de Terra Santa: un canvi profund per viure, com Jesucrist, segons l'Evangeli, abocat als pobres.

La seva obra Sant Francesc inclou poemes escrits en tres moments de la seva vida "Sant Francesc s'hi moria"(1869) (1874), quatre poemes més escrits amb motiu del setè centenari de naixement de Sant Francesc el 1882, i les peces compostes el 1895 en què interioritza les essències franciscanes i hi reflecteix les pròpies angoixes tot identificant-se amb les de Sant Francesc.

Isidor Cònsul explicava l'anècdota que Mossèn Cinto, tot anant pel carrer a Barcelona, veu un pobre que demana caritat i du uns pantalons tots esparracats. El fa entrar amb ell en una entrada, es treu els pantalons de sota la sotana, els fa posar al pobre i ell es posa els estripats (fins i tot, la forma llatinitzant de la paraula "prevere" que fa servir En Verdaguer, que escriu "Pobre", podria ser una paranomàsia de "pobre" que escrivís a consciència tot suggerint la denominació de "Pobrissó" del sant). L'anècdota té ressons de la franciscana que En Bilbeny recull a la pàgina 159 del seu Sant Francesc: Francesc anava predicant per una província (Provença) on trobà dos germans francesos (occitans) a qui va ajudar tot donant-los la túnica.

En Valentí Serra de Manresa, en l'estudi commemoratiu del centenari de la mort del poeta (2002) fa referència a l'adscripció d'En Verdaguer al Terç Orde Franciscà d'obediència caputxina.

En Verdaguer, com En Llull, va ser amortallat amb l'hàbit de sant Francesc, tal com expressà a les seves darreres voluntats. Per això, els qui l'acompanyaven en el seu final a Vil·la Joana, van anar a buscar la vestimenta al convent dels caputxins de Barcelona i (segons comentari directe oral de Mn. Viola), n'hi havia que vigilaven que no hi entrés abans personal de l'Ajuntament).

Pel que fa al seu "mapa mental nacional", a Canigó (1885), En Verdaguer també mostra aquesta consciència recuperada de geografia catalana "completa": "Marcèvol, Serrabona, sant Miquel, sant Martí, les Illes... Potser la perspectiva romàntica de fugir en el temps a l'Edat Mitjana, la presència de ruïnes, l'"ubi sunt" l'expliquen. Però el seu gest de glossar-la i plasmar-la en l'obra per als lectors futurs –tots nosaltres–, indica un compromís més estret...

GAUDÍ (Per la relació amb l'obra d'En Verdaguer, i per un fet crucial al final de la seva vida, molt franciscà, l'incloc aquí). Sabem que el genial arquitecte, místic i religiós, arriba un moment que negligeix l'aspecte extern, a la manera franciscana, i que, després de l'atropellament del tramvia, a l'Hospital de la Santa Creu, tarden a reconeixe'l pel seu aspecte descurat, i quan li proposen de dur-lo a una clínica, ho rebutja perquè diu que el seu lloc és allí, entre els pobres. Com Francesc, com En Verdaguer. I el seu enterrament es veu que respongué als seus desitjos de senzillesa expressats, malgrat la gentada que el volgué homenatjar.

(Que morís al cap de tres dies de l'atropellament, un 10 de juny, com En Verdaguer, deu ser una d'aquelles casualitats que el destí prodiga sovint).

I En Gaudí també va “fer” "poesia": transforma l'Atlàntida d’En Verdaguer en poesia petrificada a La Pedrera (Gaudí i Verdaguer). I potser el seu desig fallit de coronar La Pedrera amb una maredeu tenia un simbolisme més profund que no pas el risc de fer un "pegat" artístic de models tradicional religiós, d'una banda, i modernista, rupturista i provocador, de l'altra (comprovo la definició de "pastitx" i s’ajusta a la seva voluntat fallida!)

MARAGALL va anar a prendre les aigües (entre molts altres llocs) a Cautarès (Cauterets) als Alts Pirineus, a Occitània, on la unitat cultural i lingüística devia ser evident, malgrat el procés de francesització persistent, i ens llega aquesta consciència unitària perseguida i censurada sobretot al poema “Sant Joan de 1907” com una píndola molt digerible d'història de la gran nació que al segle XIII era vista com una amenaça per França i el Vaticà.

Aquest mateix 1907, en un article a “La Veu de Catalunya” En Maragall diu que la nació és la llengua i, descrivint-ne l’àmbit geogràfic, esmenta “els plans cap a Tolosa i Pau, cap a Marsella (...) fonamentalment una i sencera (...). I on crida amb veu de renaixença aquesta llengua, sinó en boca catalana?” (el subratllat és meu).

Ara també sabem pel llibre d’En Bilbeny que l'Evangeli de sant Joan era l'únic que reconeixien els càtars i que sant Francesc es deia Joan abans d'adoptar el nom religiós.

Poesia "civil" a consciència em sembla, vet aquí, oferta als lectors, contra l'oblit i "l'assimilació".

D'altra banda, En Maragall i En Verdaguer van mantenir una bona relació d'amistat (la diferència d'edat no va ser mai cap obstacle). I el mossèn, quan treia un llibre nou (els publicava sempre per Nadal) l'hi duia a casa, on ara hi ha la casa-museu Arxiu Maragall (la gran persona que ho explicava, casualitats del destí ja esmentades més amunt, es deia Francesca).

Tots dos tenen una obra escrita molt "polièdrica", també a nivell poètic, que inclou el tema montserratí i el tema –i tractament– franciscà.

En Maragall també va estiuejar a Blanes, i diu la Viquipèdia que el 10 d'octubre, com a adhesió a l'any Maragall 2010-2011, Blanes el celebrà obrint les portes de l'ermita de Sant Francesc després de molts anys tancada, i que hi inauguren una placa amb el poema que el poeta hi va escriure: "Cap al tard en la platja de Sant Francesc". És sabut de tothom que títols com Enllà (1906) mostren ja el seu interès creixent per aspectes metafísics. I cal subratllar que elabora el seu "Cant Espiritual", arxiconegut i justament celebrat, en un procés llarg de reflexió al llarg de la seva vida, com havia fet En Verdaguer amb Sant Francesc (1895).

També En Maragall havia determinat de ser enterrat amb l'hàbit de Sant Francesc (recordem que després de l'Orde Tercer, “el Pobrissó” vol abraçar també el món laic en un paraigua vital d'autenticitat cristiana antijeràrquica).

Per acabar, i tornant a la “memòria popular”, la gent més granadeta potser recorda que tant en el món urbà com en el rural hi havia dones que portaven hàbit arran d'alguna prometença amb motiu de malaltia d'un familiar o bé per dol. Hi havia hàbits de diversos ordes religiosos, però els que jo recordo (en un poble de la Noguera Baixa tocant al Segrià) eren de color marró amb el cordó a la cintura o un cinturó negre: és a dir, franciscans.

A la pàgina 161 de Sant Francesc, els càtars i la llengua catalana, En Bilbeny diu que el naixement del moviment franciscà no es pot desvincular d’Occitània ni del catarisme.

A la pàgina 163, que el moviment franciscà fa la gran aportació espiritual i humana de lligar el pas dels Bons Cristians perseguits per Roma als Bons Cristians acceptats per Roma (quin crac, aquest Sant Francesc!!!).

I, encara, a la 185, remarca que "la religió franciscana es va fundar a Barcelona!!!

Llegim el llibre, que trepitjarem aquesta terra amb més "llum als ulls i força al braç"!

Jordi Bilbeny, que tinguis aquesta llum a l'intel·lecte i aquesta falç al braç per molts anys, per continuar lluitant per la recuperació de la nostra història!). Tu, i els altres estudiosos de l’Institut Nova Història que us hi dediqueu amb tanta i tant paciència.

Dolors Viola